

KASİDEYE FARKLI BİR BAKIŞ: “ZÜĞÜRTLÜK”*

Gülden Esra AYDOĞDU**

Öz

Niyet etmek, kastetmek anlamında *kasada* kökünden gelen kaside, isminin de ifade ettiği üzere bir maksadı taşıyan, o maksada yönelik yazılan şiir tarzıdır.

Allah ve Hz. Muhammed’den başlayarak din ve devlet büyüklerinin övüldüğü kaside, bir nazım şeklini ifade eden ad olmaktan çıkıp zaman zaman methiye sözü yerine kullanılmıştır.

Bu durum beraberinde Divan Şiirine yönelik hayattan kopuk, câize şiiri, saray edebiyatı gibi eleştirileri getirmiştir.

Wilkinson Gibb’in başını çektiği bu tutumu kendi edebiyatını Batılı kaynaklardan öğrenen aydınımız da sorgusuz sualsiz kabul edince ortaya Gibb’in tekrarından öte bir yere varamayan tenkitler çıkmıştır.

Hakikatte ise muhtevasında mimarî, tarih, mitoloji, felsefe gibi daha birçok farklı kaynaktan beslenen bu şiir Zâtî, Fuzûlî gibi hayatını idâme edecek kadar kazanabilen mühim şahsiyetleri de bünyesinde barındırmıştır.

17. Asırda Ni’metullah Ni’metî tarafından kaleme alınmış olan “Züğürtlük” redifli bu kasidenin kendi çapında söz konusu eleştirilere nükteli bir cevap teşkil ettiği ve toplumda mevcut olanı yine toplumun kendi ifade şekliyle dile getirdiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: “Züğürtlük” Redifli kaside, Ni’metî, Eleştiri

A DIFFERENT LOOK AT KASİDE (EULOGY): “ZÜĞÜRTLÜK” (PENURY)

Abstract

Deriving from *kasada* which signifies ‘to intend’, ‘to mean’, Kaside is a form of poetry bearing an intention.

Kaside, in which senior figures of religion and state are praised, has ceased to be a noun which refers to a form of verse and been at times used instead of the word ‘praise’.

This situation caused Divan Poetry to be criticized for remaining distant from life and being poetry for gift (caize) and literature of the court.

Such an attitude of critics, led by Wilkinson Gibb, was unquestioningly accepted by our intellectuals who learnt their own literature from Western sources and, as a

Makale gönderim tarihi: 17.12.2017, kabul tarihi: 05.04.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.367368

* Bu makale 14-17 Eylül 2017 tarihleri arasında düzenlenen Şarkiyat ICSS – 17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde özet olarak sunulmuş olan tebliğin genişletilmiş halidir ve Ni’metî Dîvânı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi, guldenesra1@gmail.com

result, critiques that could not transcend the repetition of Gibb’s ideas have been maintained.

As a matter of fact, this form of poetry was supplied with sources such as architecture, history, mythology, philosophy and it included prominent figures such as Zâtî and Fuzûlî who gained enough to barely make their living.

Having been written by Ni’metî in the 17th century, “Züğürtlük”, a eulogy with rhyme, is considered to constitute a witty response to the critiques at issue in its own way.

Keywords: Eulogy with rhyme titled “Züğürtlük”, Ni’metî, Criticism

Giriş

Niyet etmek, yaklaşmak, kastetmek, yönelmek anlamlarında *kasada* kökünden gelen kaside, belli bir maksada yönelmeyi, bir maksada dayanılarak yapılan işi ifade eder.¹ Bu maksat ise öncelikle övgü yani birine methiyede bulunmaktır.

“Tanrı ve Hz. Muhammed’den başlayarak dört halife, tarikat büyükleriyle hükümdar, sadrazam, vezir, şeyhülislam ve diğer yüksek makam sahipleri övgünün baş konu ve muhataplarıdır.”²

Bir nazım şeklini ifade eden ad olmaktan çıkıp zaman zaman methiye sözü yerine kullanılan kaside Divan Şiirine yönelik hayattan kopuk, câize şiiri, saray edebiyatı gibi eleştirileri beraberinde getirmiştir.

“Gibb’e göre Osmanlı şiiri, çok dar bir çerçevede dışında, sesini geniş kesimlere duyuramamış, başlangıçta nasıl Fars kökenli ise ana gövdesi itibariyle sonuna kadar Fars kalmış, ölü bir kültürün bataklığında sürüklenip durmuştur.”³

Wilkinson Gibb’in başını çektiği bu tutumu kendi edebiyatını Batılı kaynaklardan öğrenen aydınımız da sorgusuz sualsiz kabul edince ortaya Gibb’in tekrarından öte bir yere varamayan tenkitler çıkmıştır.

Örneğin Fuat Köprülü Divan Şiiri hakkında hüküm verirken Gibb’i tekrarlamaktan başka bir şey yapmaz.

“İran örneklerini taklid ederek saraylarda ve medreselerde meydana getirdiğimiz eski edebiyat, gazel ve kaside edebiyatı, ilk devirlerin (İslam Öncesi) zıddı sayılabilecek bir özelliğe sahiptir. Bozkırların, dağların vahşi ve yapmacıksız seslerini kaval ve kopuzla inleyen edebiyat nasıl doğrudan doğruya milletin hayatından doğmuşsa, bu gazel ve kaside edebiyatı da o kadar halk edebiyatından uzaktır. Zevklerini medrese ve saraylarda Acem şairlerinin divanları ile terbiye eden eski

¹ Mustafa İsen, vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 246.

² Ömer Faruk Akün, *Divan Edebiyatı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, IX, s. 408.

³ Kemal Kahramanoğlu, *Divan Şiiri Değişen Dünyada Kaybolmuş Paradigma*, Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s. 94.

şairlerimiz halktan her surette ayrılmayı kendilerine büyük bir şeref biliyorlardı.”⁴

Bu eleştiriler Gölpınarlı’dan⁵ Uşaklıgil’e, Halide Edip Adıvar’dan Ziya Gökalp’e, Ömer Seyfettin’e, Refik Halit Karay’a kadar uzayıp gider.⁶

Hakikatte ise muhtevasında mimarî, tarih, mitoloji, astronomi, felsefe, cebir, tıp, antropoloji, sosyoloji gibi daha birçok farklı kaynaktan beslenen bu şiir Zâtî, Fuzûlî gibi hayatını idâme edecek kadar kazanabilen mühim şahsiyetleri de bünyesinde barındırmıştır.

Bu şahsiyetlerden biri olan Ni’metî’nin ise asıl adı Nakîbzâde Nimetullah Çelebi’dir. Soyu on yedinci atadan Hz. Hüseyin’e dayanan şair, 17. yüzyılın ilk yarısında Bursa’da yaşamıştır. Mahkeme kâtibidir. Dönemin hocalarından Mikâtî Muslî Çelebi’den matematik dersi almış; fıkıh ilminde taksim-i guremâ konusunda bilgi sahibi olmuştur. Kaynaklarda Farsça lûgat cem’ ettiği, Farsça şiirlerinin olduğu belirtilmiştir. Hicrî 1070 (milâdî 1659–1660) yılında Bursa’da vefat etmiştir.⁷

Ni’metî Dîvânı’nın 63a ve 63b sayfasında yer alan “Zügürtlük” redifli kaside 23 beyittir. Aruzun Mef û lü / Me fâ î lü / Me fâ î lü / Fe û lün kalıbıyla yazılmıştır.

Bu incelemenin amacı eleştirilere ayrıntılı şekilde yanıt vermek değil sıra dışı bir kasideden yola çıkarak dönemin sosyal, kültürel, ekonomik hayatının izini sürmektir. Görüleceği üzere kaside sadece övgüden ibaret bir şiir değildir, farklı unsurları ihtiva eden toplumun aynasıdır.

Araştırmacıların bilgisine sunmak amacıyla metnin orijinali makaleye eklenmiştir. Bu nedenle kasidenin transkripsiyonlu çevirisi yerine Latin harflerine çevirisi yapıldı.

1. Kasîde -i Latîfe der- Hakk-ı Zügürtlük

Mef û lü / Me fâ î lü / Me fâ î lü / Fe û lün

Zahm urdı dile yeter gam encâm-ı zügürtlük

Çâk eyledi sînem yine samsam-ı zügürtlük

Zügürtlüğün sonundaki gam, gönülde yara açtı. Sînemi yine zügürtlüğün keskin kılıcı yardı.

Dil bezm-i felâketde yed-i sâkî-i gamdan

Çekmekte müdâm mihnet ile câm-ı zügürtlük

⁴ Kahramanoğlu, a.g.e., s. 95.

⁵ Ciihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, L M Yayınları, İstanbul 2006, s. 112.

⁶ Kahramanoğlu, a.g.e., s.46 - 48.

⁷Gülden Esra Ersöz, *Ni’metî Dîvânı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2007, “Basılmamış Yüksek Lisans Tezi”, s. 2-13.

Gönül, felâket meclisinde gam sâkîsinin elinden dâimâ mihnet ile zügürtlük kadehini çekmekte.

Bilmem kime şekvâ ideyin dest-i felekden

Halk içre beni eyledi bed-nâm-ı zügürtlük

Feleğin elinden kime şikâyet edeyim, bilmem. Beni halk içinde zügürtlüğün kötü nâmlısı eyledi.

İtdüm seni mülk-i gama vâlî diyü nâ-geh

Geldi şeh-i gamdan bana peygâm-ı zügürtlük

Gam şâhından bana, seni gam mülküne vâlî ettim diyerek ansızın zügürtlüğün haberi geldi.

Dikdüm felege nevbet-i şâhî bana degdi

Mânend-i meh-i nev yine a'lâm-ı zügürtlük

Feleğe şâhın karakolunu diktim, kurdum. Zügürtlük bayrakları, sancakları yine hilâl gibi bana degdi.

Bir mertebe tab'umda sahâ var ki cihânda

Etsem yeridür herkese in'âm-ı zügürtlük

Yaradılışında, fitratımda öyle bir cömertlik mertebesi var ki cihanda herkese zügürtlük nimeti versem yeridir.

Bir vechle yok zevk u safâ hâne-i dilde

Âyâ nic'olur işbu ser-encâm-ı zügürtlük

Bu yüzden gönül evinde zevk ve safâ yok. Acaba bu zügürtlük işinin sonu ne olacak?

Hayfâ vü dirîğâ yine ol vahşî gazâli

İtdürdi edânîye görün râm-ı zügürtlük

Yazık, eyvahlar olsun ki o vahşi, yabânî, ürkek ceylanı en alçak, bayağı kimselere zügürtlük yine itâat ettirdi.

Sayd itdürür ol gözleri âhû-yı rakîbe

Revnak komaz âdemde hele nâm-ı zügürtlük

O gözleri âhûyu rakîbe av ettirir. Zügürtlüğün nâmı, şöhreti insanda güzellik, parlaklık koymaz, bırakmaz.

Pâyuma benüm düşdi safâ gussa vü şâdî

Taksîm idicek herkese kassâm-ı zügürtlük

Zügürtlüğün mirasçılar arasında mîrâsı taksim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şerîat memuru herkese taksim edince benim payıma saflık, berraklık, keder ve gönül ferahlığı düştü. (Şâdî kelimesi Arapça mahkeme mübâşiri anlamı taşıyor. Şâir mahkeme kâtibi olduğundan bu anlam da değerlendirilmeli. Farsça gönül ferahlığı anlamı taşıyor.) (Şâirin taksîm-i guramada bilgi sahibi olduğu tezkirelerde belirtiliyor. Bu durum göz önüne alınarak beyit değerlendirilmeli.)

Yazmış beni dîbâce-i şeref-nâme-i zevke

Tasvîr idicek şeklümi ressâm-ı zügürtlük

Beni zevk mektubunun şeref önsözüne, mukaddimesine yazmış. Zügürtlük ressamı şeklimi tasvir edecek.

İrişmez elüm dâmen-i maksûd u merâma

‘Âlemde beni eyledi nâ-kâm zügürtlük

Elim istek ve maksat eteğine erişmez. Zügürtlük âlemde beni maksadına erişememiş, nasipsiz eyledi.

Ey şâh-ı cihân devlet-i ‘aşkunda ne çâre

Dil oldı giriftâr-ı gam-ı vâm zügürtlük

Ey cihan şâhı, senin aşk devletinde gönül zügürtlüğün borç gamına tutuldu, ne çare.

Cânımdan usandurdu beni bir yana mihnet

Hem bir yanadan gussa-i evhâm zügürtlük

Bir yandan zügürtlüğün mihneti bir yandan da zügürtlüğün evhamlarının kederi beni canımdan usandırdı.

Cânâ dehenün gibi yine ‘arsa-i gamda

Teng itdi cihânı başa hengâm-ı zügürtlük

Ey sevgili, gam arsasında zügürtlük vakti cihânı başa, başıma ağzın gibi yine dar etti.

Pervâz-ı bülend eyler iken evc-i safâda

Sayd eyledi murg-ı dilümi dâm-ı zügürtlük

Safâ burcunda yükseklerde uçarken zügürtlüğün tuzağı gönül kuşumu avladı.

Kıldı beni ser-geşte-i sahrâ-yı kasâvet
Endûh-ı tehî -desti vü âlâm-ı zügürtlük
Zügürtlüğün gamı ve elemeleri beni kasâvet çölünün perişanı, sersemi kıldı.

Ahşama irişmez mi ola rûz-ı felâket
Âyâ ire mi subha 'aceb şâm-ı zügürtlük
Felâket günü, gündüzü akşama erişmez mi, zügürtlüğün gecesi acaba sabaha erişir mi?

Levh-i dilüme yazmış hâme-i kudret
Dîbâce-i nâ-kâmı vü erkâm-ı zügürtlük
Kudret kalemi gönül levhama bedbahtlığın mukaddemesini ve zügürtlüğün rakamlarını, yazılarını yazmış.

Her 'usrun olur yüsri elem çekme cihânda
Elbette geçer gam yeme eyyâm-ı zügürtlük
Her güçlüğün kolaylığı olur, cihanda elem çekme. Zügürtlüğün günleri elbette geçer, gam yeme.

Bi'l-cümle cihân halkına hep itdi sirâyet
Bir sende degül gussa-i âlâm-ı zügürtlük
Zügürtlüğün elemelerinin gamı bütün cihan halkına dağıldı, bir sende değil o.

El-kıssa seni eyledi bîmâr u dil-figâr
Ey Ni'metî-i zâr ser-encâm-ı zügürtlük
Ey inleyen, zayıf düşen Ni'metî, zügürtlüğün sonu hâsılı seni hasta ve gönlü yaralı eyledi.

Hâcâtüni 'arz eyle der-i bâr-ı Hudâya
Eşhâsa sakın eyleme i'lâm-ı zügürtlük
Allah'ın kapısına isteklerini arz eyle, zügürtlüğünü sakın başkalarına anlatma, bildirme. (İ'lâm kelimesinin hukukta bir dâvânın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesika anlamı, şairin mahkeme kâtibi olması yönüyle de değerlendirilmeli.)

Sonuç

Divan Edebiyatının sözcük kadrosu içinde zügürtlük kelimesi kullanımı ndir kelimedir. Bu kelimenin kaside türü içinde yer alıyor oluŐu ise dikkati çeken diğer bir husustur.

Şairin 17. yüzyılda yaŐadığı göz önüne alındığında őiirin redifinin, dönemin ekonomik Őartlılarıyla paralellik taŐıdığı görülür. Nitekim şair de içinde bulunduğu durumun sadece kendi hayatına has olmadığını, bu zor ekonomik hlden tüm halkın etkilendiğini “Bi’l-cümle cihân halkına hep itdi sirâyet / Bir sende degül gussa-i lm-ı zügürtlük” beyitiyle ifade etmektedir.

Kasidede ayrıca “Dikdm felege nevbet-i Őh bana degdi / Mânend-i meh-i nevine a’lâm-ı zügürtlük” ve “İtdüm seni mülk-i gama vl diyü n-geh / Geldi Şeh-i gamdan bana peygm-ı zügürtlük “beyitlerinde dönemin idr hayatının izleri görülür.

Şairin mahkeme kâtibi oluŐu, taksim-i guram yani kr veya zararı ortaklar arasında koydukları sermye nibetinde bölüŐtürme, bir borunun terekesini alacaklıların borç miktarları nispetinde aralarında taksim etme ilmine vukfiyeti kasidede kendisini göstermiŐtir.

Tüm bu bilgiler ıŐıĐında söz konusu kaside klasik övgü şiiri kalıbını bozmuŐ, şairin hayatına ve 17. Yüzyıla dir izler sergilemiŐtir.

Kaynakça

AKN, Ömer Faruk, Divan Edebiyatı, *Türkiye Diynet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diynet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, IX, s. 408.

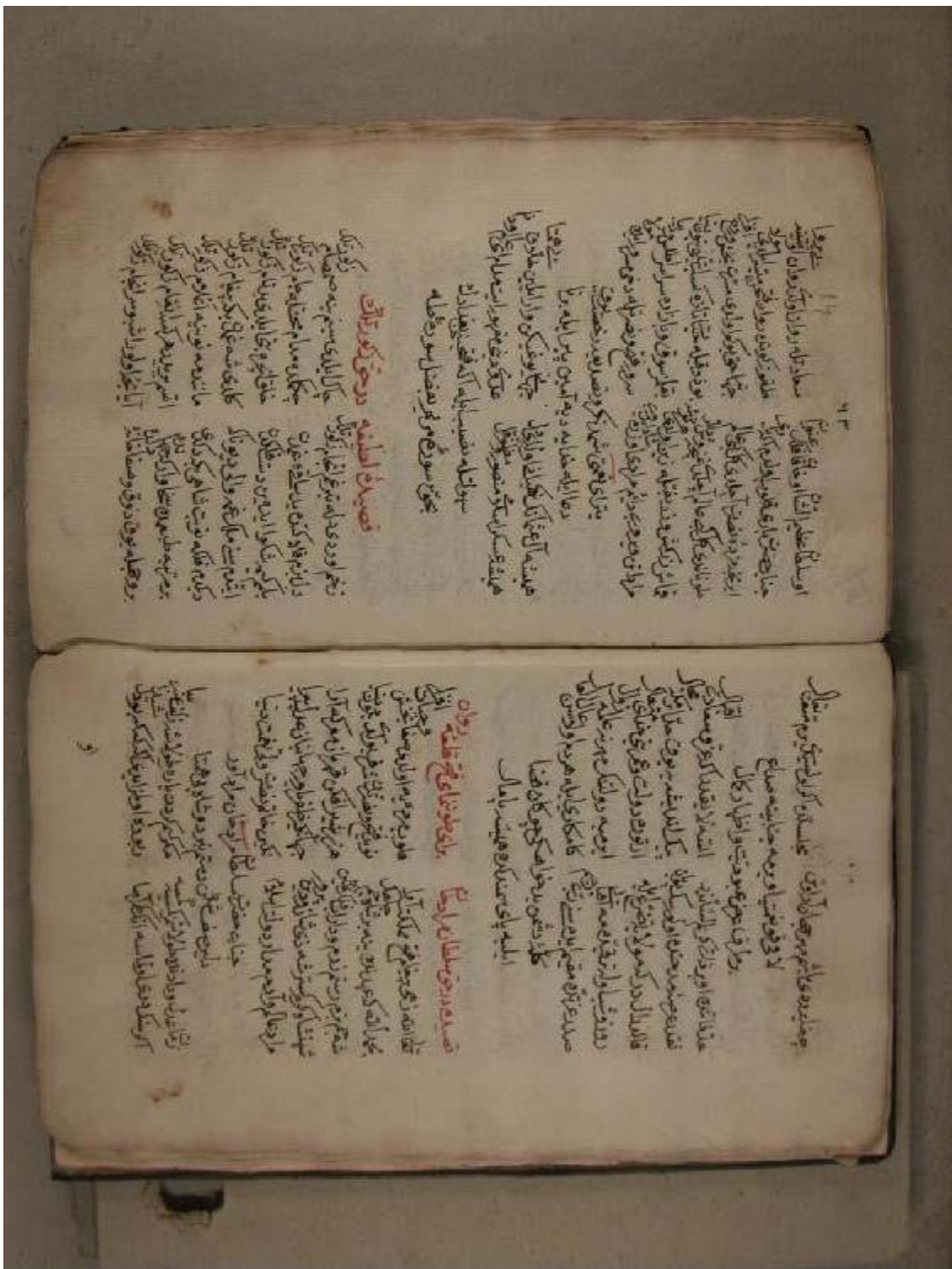
DEVELLİĞLU, Ferit, *OSMANLICA – TÜRKÇE ANSİKLOPEDİK LGAT*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.

ERSÖZ, Gülden Esra, *Ni’meti Dîvânı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2007, “Basılmamış Yüksek Lisans Tezi”.

İSEN, Mustafa, vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

KAHRAMANOĞLU, Kemal, *Divan Şiiri Değişen Dünyada Kaybolmuş Paradigma*, izgi Kitabevi, Konya 2006.

OKUYUCU, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, LM Yayınları, İstanbul 2006.



۱۱
۱۲
۱۳

استقامت علم ایشاق و عتاق
چنانچه در حق کونک کونک
چنانچه در حق لطمه لطمه
چنانچه در حق طایغ طایغ
چنانچه در حق سلطان اراغ سلطان اراغ
چنانچه در حق طایغ طایغ

توضیح در حق کونک
نسخه اورده در حق کونک کونک
در حق کونک کونک کونک
در حق کونک کونک کونک
در حق کونک کونک کونک
در حق کونک کونک کونک

توضیح در حق لطمه
نسخه اورده در حق لطمه لطمه
در حق لطمه لطمه لطمه
در حق لطمه لطمه لطمه
در حق لطمه لطمه لطمه
در حق لطمه لطمه لطمه

۱۴
۱۵
۱۶

چنانچه در حق سلطان اراغ سلطان اراغ
چنانچه در حق طایغ طایغ
چنانچه در حق طایغ طایغ
چنانچه در حق طایغ طایغ
چنانچه در حق طایغ طایغ

توضیح در حق سلطان اراغ
نسخه اورده در حق سلطان اراغ سلطان اراغ
در حق سلطان اراغ سلطان اراغ
در حق سلطان اراغ سلطان اراغ
در حق سلطان اراغ سلطان اراغ
در حق سلطان اراغ سلطان اراغ

توضیح در حق طایغ
نسخه اورده در حق طایغ طایغ
در حق طایغ طایغ طایغ
در حق طایغ طایغ طایغ
در حق طایغ طایغ طایغ
در حق طایغ طایغ طایغ

